

ZBYSZKO MELOSIK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

PIŁKA NOŻNA KOBIEC W SPOŁECZEŃSTWACH WSPÓŁCZESNYCH: MIĘDZY EMANCYPACJĄ A MARGINALIZACJĄ

ABSTRACT. Melosik Zbyszko, *Piłka nożna kobiet w społeczeństwach współczesnych: między emancypacją a marginalizacją* [Women's football in contemporary societies: between emancipation and marginalization]. Studia Edukacyjne nr 41, 2016, Poznań 2016, pp. 157-172. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2016.41.10

The article is devoted to analysing the phenomenon of women's football in contemporary world. A situation in various countries are taken into account including United States of America, Brasil and China. The problem of women's access to fooball is considered against the background of emancipation, but also masculinization and sexualization of their identity and bodies.

Key words: football, women, emancipation, marginalization, equality, masculinization

W każdym kraju, któremu poświęciłem uwagę w cyklu artykułów piłka nożna pozostaje w dynamicznej relacji z kategorią męskości. W przypadku Niemiec, Holandii, Brazylii, Argentyny jest to męskość hegemoniczna, dominująca. Bardziej skomplikowane relacje odnośnie tej dyscypliny sportu występują w Japonii, gdzie najbardziej popularni piłkarze wchodzą w rolę „metroseksualnych gwiazd” wobec rozentuzjasmowanej kobiecej widowni, ale i tak to oni są głównymi bohaterami na scenie. Wreszcie, w Stanach Zjednoczonych piłka nożna postrzegana jest bardzo często za sport miękki i mało męski, pozostający w opozycji do twardego, uosabiającego esencję męskości, footballu amerykańskiego.

W niniejszej pracy, poświęconej kobiecej profesjonalnej piłce nożnej skoncentruję się na trzech podstawowych zjawiskach: roli piłki nożnej w procesie emancypacji kobiet, seksizmowi w piłce nożnej oraz istniejącej w jej ramach redukcji kobiet do obiektu seksualnego, jak również maskulinizacji ciała i tożsamości kobiecej. Odniosę się także do zróżnicowanej reakcji kobiecej piłki nożnej w wybranych krajach świata, szczególnie w tych, gdzie meandry kobiecej emancypacji/marginalizacji poprzez tę dyscyplinę sportową są znakomicie widoczne. Narracja w artykule tym będzie miała charakter świadomie fragmentaryczny; pominię w niej w dużej mierze recepcję kobiecej piłki nożnej w krajach europejskich, nawet tam gdzie jest relatywnie wysoko rozwinięta, czyli skandynawskich¹.

Kiedy w roku 1917 powstał w Anglii kobiecy klub piłkarski „The Dick, Kerr Ladies Football Team”, to jego celem było gromadzenie funduszy dla organizacji charytatywnych. Na mecze tego klubu przychodziły tysiące ludzi. Wywołało to wielkie niezadowolenie u angielskiej federacji piłki nożnej „English Football Association”, która w 1921 roku zabroniła klubowi rozgrywania meczów; w oświadczeniu napisano: „ta dyscyplina jaką jest piłka nożna nie jest dostosowana do kobiet, w związku z tym nie powinny w niej brać udziału”. Barbara Cox i Shona Thompson uważają, że ta decyzja skutecznie zablokowała rozwój kobiecej piłki nożnej na wiele dziesięcioleci². W roku 1930 w niemieckiej książce *Modern Sport* jej autor Willy Vierath stwierdził autorytatywnie:

wszystkie rodzaje sportów, które nie odwołują się do kobiecych naturalnych dyspozycji, takie jak zapasy, boks czy piłka nożna nie są możliwe do zaakceptowania; poza tym są one nieestetyczne i nienaturalne.

W tamtym okresie uważano w Niemczech, że piłka nożna jest sprzeczna z kobiecą wrażliwością i kształtami ciała kobiecego³. W magazynie dla kobiet „Damenillustrierte” skomentowano: „Kobiety mogą grać w piłkę nożną

¹ Por. np. J.B. Kjær, S. Agergaard, *Understanding Women's Professional Soccer. The Case of Denmark and Sweden*, Soccer and Society, 2013, 14, 6; K. Fasting, *Small Country - Big Results: Women's Football in Norway*, Soccer and Society, 2003, 2-3; C. McCormack, K. Walseth, *Combining Elite Women's Soccer and Education. Norway and NCAA*, Soccer and Society, 2013, 14, 6.

² B. Cox, S. Thompson, *Facing the Bogey: Women, Football and Sexuality*, Football Studies, 2001, 4, 2, s. 8, adres internetowy: <http://library.la84.org/SportsLibrary/FootballStudies/2001/FS0402d.pdf>

³ G. Pfister, *The future of football is female!? On the past and present of women's football in Germany*, [w:] *German football: history, culture, society*, red. A. Tomlinson, Ch. Young, London 2006, s. 97.

w Anglii czy Francji, lecz miejmy nadzieję, że ten zły przykład nie znajdzie naśladowników w niemieckim sporcie”⁴.

W kolejnych dekadach i kolejnych krajach kobiecej piłce nożnej odmawiano statusu i blokowano jej rozwój. Istotą jednego z istniejących do dzisiaj sposobów argumentowania w tym zakresie jest teza o niskim poziomie kobiecej piłki nożnej. Jak napisał w tym kontekście Jonny Hjelm: „Męska piłka nożna stanowi normę, a piłka kobieca jest postrzegana jako jej podrzędna kopia. Kobięcy futbol jest identyfikowany z futbolem na niskim poziomie”⁵. Z kolei, jeden z dziennikarzy szwedzkich napisał o występach narodowej kobiecej drużyny szwedzkiej następująco:

widzimy orgię nieudolnych prób dryblowania, strzały, w których piłka kula się po murawie, fatalne dośrodkowania (...). I oczywiście nie odnosi się to tylko do drużyny szwedzkiej; taka teza jest prawdziwa także w odniesieniu do piłkarek niemieckich i amerykańskich oraz na całym świecie⁶.

Z drugiej strony, feministycznie zorientowani krytycy uważają, że piłka nożna stanowi jedną z „patologii patriarii” – opiera się bowiem na „mizoginistycznej, zorientowanej na mężczyzn tradycji, z wykluczeniem kobiet”⁷. Nietrudno zauważyć zawarte w tej wypowiedzi przekonanie, że włączanie kobiet do piłki nożnej stanowi instrument równości społecznej. Uczestnictwo w niej kobiet może być postrzegane jako wyraz ich emancypacji, a to z uwagi na zwiększenie ich dostępu do sfer, które jeszcze niedawno były zarezerwowane wyłącznie dla mężczyzn. Piłka nożna uważana jest bowiem za sport zdecydowanie i typowo męski, jeden z tych, do którego dostęp wyznacza różnicę płciową. Mężczyźni grają w piłkę lub chodzą na mecze piłkarskie, a kobiety oczekują na nich w domu – taki stereotyp panował jeszcze do niedawna. W tym kontekście można postrzegać kobiecą piłkę nożną – jak już wspomniano – jako formę wyzwania rzucanego dominującej patriarchalnej kulturze męskiej. Zdaje się ona bowiem kwestionować – aby użyć pojęcia Judith Butler – represywną dla kobiet „heteroseksualną matrycę”, która „strukturyzuje codzienne życie”, w której mężczyźni pełnią rolę zdecydowanie dominującą⁸. Wejście w dyscypliny sportowe tradycyjnie zdominowane przez mężczyzn ma w tym kontekście stanowić symbol emancypa-

⁴ Tamże, s. 97-98.

⁵ J. Hjelm, *The bad female football player: women's football in Sweden*, Soccer and Society, 2011, 12, 2, s. 143.

⁶ Tamże.

⁷ R.P. Moreira, *Marta past Messi: (re)definitions of gender and masculinity, patriarchal structures and female agency in international soccer*, Soccer and Society, 2014, 15, 4, s. 504.

⁸ B. Cox, S. Thompson, *Facing the Bogey*, s. 10.

cji kobiet. Obecność kobiet na boisku ma kwestionować tradycyjny podział ról płciowych.

Istnieją jednak także oczywiste próby podważenia emancypacyjnej roli piłki nożnej w odniesieniu do kobiet. Niektórzy badacze umieszczają kobiecą piłkę nożną w kontekście wzmacniania patriarchy, bowiem – jak to ujmuje Vic Duke i Liz Crolley, „kobiety dołączają tutaj do męskiej dyscypliny, na męskich warunkach... występuje tutaj futbolizacja kobiet”⁹. Uważa się, że piłka nożna kobiet nie zmienia relacji społecznych, a jedynie pozwala na rozwinięcie u kobiet pewnych nowych cech osobowościowych. Nie stanowi projektu politycznego, a jedynie pozwala kobietom na podejmowanie nowych ról społecznych w typowo męskiej kulturze. W związku z tym uważa się, że piłka nożna kobiet jest antyfeministyczna¹⁰.

Ważny nurt krytyki kobiecej piłki nożnej związany jest z tezą o maskulinizacji zawodniczek. Barbara Cox i Shona Thompson piszą wprost, że w piłce nożnej ma miejsce stygmatyzacja grających kobiet, jako pseudomężczyzn, a jej celem jest utrzymanie męskiej dominacji i porządku płciowego¹¹ (Maribel Dominquez, piłkarka meksykańska, zwana z uwagi na swoją skuteczność na boisku Marigol, w dzieciństwie, aby grać w uliczną piłkę nożną z chłopcami, udawała chłopca¹²). Przez dekady tożsamość płciową piłkarek rozpatrywano przez pryzmat tych stereotypów, zakładających, że są one kobietami typu „macho”, lesbijkami lub osobami społecznie niedostosowanymi¹³. Kobiety uprawiające ten sport postrzegane były przez dekady jako wspomniani „pseudo-mężczyźni” również w kontekście seksualnym. Uważano, że ich zaangażowanie w piłkę nożną dowodzi – powtórzę raz jeszcze – iż należą do mniejszościowej orientacji seksualnej¹⁴.

Nietrudno zauważyć, że cechy fizyczne wymagane w tej dyscyplinie sportu związane są z tradycyjną wersją męskości, w której dominuje siła fizyczna, agresywność, czy szybkość. W oczywisty sposób są one sprzeczne z tradycyjnymi wariantami kobiecości, których istotą jest wdzięk i opiekuńczość, ale także pewna „kruchość” fizyczna. I z tego właśnie powodu uważa

⁹ Podaję za: D. Russel, *Associating with Football. Social Identity in England 1863-1998*, [w:] *Football Cultures and Identities*, red. G. Armstrong, R. Giulianotti, London 1999, s. 18.

¹⁰ Por. J.K. Taft, *Girl Power Politics: Pop-culture Barriers and Organizational Resistance*, [w:] *All About Girls. Culture, Power, and Identity*, red. A. Harris, New York 2004, s. 71.

¹¹ B. Cox, S. Thompson, *Facing the Bogey*.

¹² T.F. Graine, *Beyond „Bend It Like Beckham”: The Global Phenomenon of Women’s Soccer*, Lincoln 2012, s. 158.

¹³ J. Knijnik, *Femininities and Masculinities in Brazilian Women’s Football: Resistance and Compliance*, *Journal of International Women’s Studies*, 2015, 16, 3, s. 55.

¹⁴ B. Cox, S. Thompson, *Facing the Bogey*, s. 7.

się, że piłka nożna nie jest sportem dla kobiet. Z drugiej jednak strony, kobiety-piłkarki, które takie wymagane na boisku cechy posiadają, są – jak już pisano – deprecjonowane i krytykowane za maskulinizację swojego ciała i tożsamości¹⁵. W takiej sytuacji zawodniczki te przyjmują trzy typy strategii. W pierwszym kobieta wchodzi w wizerunek osoby hiper-męskiej. Utożsamia się tutaj kobietę z mężczyzną, zarówno w kontekście jej wyglądu, jak i cech tożsamości oraz zachowania. Przywołuje się tutaj postać znakomitej piłkarki Abby Wombach (181 cm wzrostu, 81 kg wagi), która w „naturalny” dla siebie sposób jest – z punktu widzenia tradycyjnych standardów wizerunku – zmaskulinizowana¹⁶. Wpisuje się ona zresztą w stereotypy dotyczące kobiecej piłki nożnej w inny jeszcze sposób – jest lesbijką, która zawarła związek małżeński także z piłkarką Sarah Huffman¹⁷.

Alternatywny sposób konstruowania wizerunku kobiet-piłkarek polega na ich hiper-heteroseksualizacji. Jej celem jest zakwestionowanie stereotypowego postrzegania sportswomenek uprawiających typowo męskie agresywne sporty jako lesbijek. W konsekwencji portretuje się je często w roli matek, żon, czy narzeczonych. W ten sposób neutralizuje się męski niepokój dotyczący odrzucenia przez kobiety-piłkarki męskiej seksualności. Ten rodzaj reprezentacji uosabia amerykańska napastniczka Mia Hamm, zdobywczyni ogromnej liczby bramek, bardzo agresywna na boisku, atletycznie zbudowana, a jednocześnie matka trojga dzieci¹⁸.

Wreszcie trzecia strategia konstruowania wizerunku kobiet-piłkarek polega na zdecydowanej seksualizacji ich ciała i tożsamości. Warto odwołać się w tym kontekście do jednego, bardzo spektakularnego przykładu. Oto, przed nieoficjalnymi mistrzostwami w kobiecej piłce nożnej, które miały miejsce w roku 1971 w Meksyku, federacja piłkarska tego kraju nie zezwoliła klubom w niej zrzeszonym na użyczenie swoich stadionów na czas tych rozgrywek, stąd organizatorzy wynajęli prywatny stadion Estadio Azteca (wstęp był bezpłatny). W zawodach uczestniczyły drużyny z Meksyku, Włoch, Argentyny, Francji, Danii i Anglii. W finale Dania pokonała 3 : 0

¹⁵ V. Krane, *We Can be Athletic and Feminine, But Do We Want To? Challenging Hegemonic Femininity in Women's Sport*, *QUEST*, 2001, 51, s. 122.

¹⁶ Por. tekst pod adresem internetowym: <https://blogs.longwood.edu/lesliebretz/2015/04/13/3-different-ways-women-soccer-players-are-portayed-in-the-media/>

¹⁷ *Portrayal of Players: Abby Wambach vs. Alex Morgan*, [w:] *Soccer Politics. A Discussion Forum about the Power of the Global Game*, adres internetowy: <https://sites.duke.edu/wcwp/world-cup-guides/world-cup-2015-guide/media-coverage-of-the-2015-world-cup/sexism-in-the-media/portrayal-of-players-abby-wambach-vs-alex-morgan/>

¹⁸ Por. tekst pod adresem internetowym: <https://blogs.longwood.edu/lesliebretz/2015/04/13/3-different-ways-women-soccer-players-are-portayed-in-the-media/>

Meksyk, w obecności wielu tysięcy widzów. Organizatorzy – w celu zwiększenia zainteresowania rozgrywkami – eksponowali kobiecość i nawet seksualność zawodniczek. Jaime De Hargo, przewodniczący komitetu organizacyjnego, stwierdził, że mistrzostwa te odwołują się do „dwóch pasji większości mężczyzn (...): piłki nożnej i kobiet”¹⁹. Piłkarki były ubrane w jaskrawe, wielokolorowe koszulki i spodenki, odsłaniające częściowo pośladki. W trakcie mistrzostw dominował kolor różowy. Podczas przerw odbywały się występy półnagich tancerek. Po spotkaniu kobiety udawały się do salonów kosmetycznych znajdujących się w szatni, aby już w sztucznych rzęsach, z jaskrawo pomalowanymi ustami i staranną fryzurą spotkać się z dziennikarzami. Maskotką zawodów była Xochitl, uroczą dziewczynka z kitką²⁰. Przed meczami odbywały się pokazy rodeo oraz mecze baseballowe. Dominował nastrój „seksistowskiego show”, a nie poważnych zawodów sportowych²¹.

Seksualizacja kobiet-piłkarek po to, aby – wchodząc w rolę obiektu seksualnego – zadowalały one męskie spojrzenie jest zjawiskiem powszechnym. Można przywołać tutaj postać napastniczki piłkarskiej reprezentacji Stanów Zjednoczonych Alex Morgan²². Ta niezwykle atrakcyjna kobieta (170 cm wzrostu, 54 kg wagi), o sylwetce modelki przedstawiana jest w mass mediach często w stroju kąpielowym, niekiedy niemalże półnago. Z upodobaniem eksponuje ona swoje piękne ciało, zapraszając męskiego widza do inwazyjnego, pełnego pożądania spojrzenia. Na filmie „Alex Morgan SI Swimsuit Exclusive” wchodzi wręcz w rolę seksualnej gwiazdy, wystawiając na pokaz poszczególne części swojego ciała²³ (wywołując w komentarzach gorącą dyskusję na temat jej seksualności). Jednocześnie, jak dowodzą tego filmy pokazujące jej piłkarskie dokonania, na boisku jest agresywna, zdecydowana, szybka i precyzyjna. Podejmuje natychmiastowe decyzje i strzela dużo bramek²⁴ (w jednym z komentarzy napisano: „ona jest znakomita i piękna”). Koncentracja opinii publicznej na wyglądzie i seksualności Alex

¹⁹ L. Pieper, *The Beleaguered History of the Women's World Cup*, [w:] *Sport in American History*, 2.07.2015; adres internetowy: <https://ussporthistory.com/2015/07/02/the-beleaguered-history-of-the-womens-world-cup/>

²⁰ Tamże.

²¹ T.F. Grainey, *Beyond „Bend It Like Beckham”*, s. 157.

²² Por. tekst pod adresem internetowym: <https://blogs.longwood.edu/lesliebretz/2015/04/13/3-different-ways-women-soccer-players-are-portayed-in-the-media/>

²³ Por. film Alex Morgan: Behind The Scenes In Guana Island 2014 | Sports Illustrated Swimsuit, który obejrzało niemal 2,2 mln osób; adres internetowy: https://www.youtube.com/watch?v=n_ztW_LLdZo

²⁴ Por. film „Alex Morgan – najlepsze gole”, który obejrzało ponad pół miliona ludzi; adres internetowy: <https://www.youtube.com/watch?v=IME3cj1RVF8>

Morgan prowokuje nawet do komentarzy, iż w ten sposób trywializowane są jej *stricte* sportowe osiągnięcia²⁵. Zarzuca się także mediom, że poprzez postać Alex Morgan po prostu „sprzedają sex”²⁶. Dodać jednak należy, że z uwagi na fakt, iż „nadmierna muskulatura kobiecego ciała jest uważana za męską i jest nieakceptowalna”²⁷, to ekspozycja kobiecości (również w reklamach) oraz seksualizacja kobiet mają spowodować, że te które uczestniczą w dyscyplinach typowo męskich są „kulturowo akceptowalne”²⁸ (Lauren Gregg asystentka trenera reprezentacji piłkarskiej USA stwierdziła: „Członkinie zespołu nie obawiają się eksponować swojej kobiecości (...). Są atrakcyjne”²⁹).

Znakomitego przykładu kontrowersji wokół piłki nożnej dostarcza Brazylia (w pewnym okresie nie zezwalano kobietom uprawiać tam tej dyscypliny sportu³⁰). W kraju tym uważa się, że „piłka nożna jest męską grą”, również i w kontekście płciowo-seksualnym. Więcej jeszcze, zdaniem historyografa Fábio Franzini, piłka nożna w Brazylii jest utożsamiana z męską potencją seksualną. Stąd logicznie podważa się kobiecość i seksualność piłkarek³¹. Zakłada się, że zapewne są one lesbijkami. Co ciekawe, nie ma tego problemu w przypadku innych dyscyplin sportu, jak na przykład koszykówki³².

W latach czterdziestych XX wieku uważano w Brazylii, że

zmiany, które mają miejsce w ciałach kobiet i ich zachowaniu wskutek aktywności fizycznej odmiennej od standardów kulturowo akceptowanych jako normalne zagrażają nie tylko męskiej dominacji w sporcie, ale także kwestionują wizerunki męskości i kobiecości³³.

Pozostając w sprzeczności z możliwościami kobiecego organizmu, niszczą kobiecość, a także potencjał macierzyński zawodniczek i ich zdolność do

²⁵ A. Bucholtz, FIFA.COM Article on Alex Morgan's Look is Problematic, But Because of the Outlet, 1 lipiec 2015, blog internetowy; „Awful Annoncing”; adres internetowy: <http://awfulannouncing.com/2015/fifa-com-article-on-alex-morgans-looks-is-problematic-but-because-of-the-outlet.html>

²⁶ R. Allison, *Who Sells Women's Soccer?* [w:] *Contexts. Understanding People in the Social Worlds*, 5 June 2015, adres internetowy: <http://contexts.org/blog/what-sells-womens-soccer/>

²⁷ V. Krane, *We Can be Athletic and Feminine*, s. 118.

²⁸ Tamże, s. 116.

²⁹ Tamże, s. 115-116.

³⁰ T.F. Grainey, *Beyond „Bend It Like Beckham”*, s. 145.

³¹ L.M. da Costa, *Beauty, Effort and Talent: A Brief History of Brazilian Women's Soccer*, [w:] *Soccer in Brazil*, red. M. Curi, Abingdon 2015, s. 81.

³² Tamże, s. 82.

³³ Tamże, s. 83.

życia w małżeństwie. W opublikowanym na łamach „Revista Educação Física” artykule, zatytułowanym „Dlaczego kobiety nie powinny grać w piłkę nożną?”, stwierdzano, że „pozostaje ona w sprzeczności z naturalnymi skłonnościami duszy kobiecej”, to znaczy „gracją, urokiem, słodyczą”³⁴.

Trener piłkarskiej kobiecej narodowej reprezentacji Brazylii w 2004 roku – René Rodrigues Simões stwierdził w swojej książce, i teza ta znajduje uzasadnienie do dzisiaj: „W kraju, którego męska drużyna narodowa zdobyła pięć razy mistrzostwo świata, jest trudno udowodnić, że kobiety potrafią dobrze grać w piłkę nożną”³⁵. Z kolei jeden z dziennikarzy brazylijskich stwierdził:

Niestety [kobieca] piłka nożna nie ma szans w Brazylii. Najlepsza piłkarka będzie zawsze mniej popularna niż najgorszy piłkarz, a powodem tego jest fakt, iż kobiety były uwielbiane jako delikatne obiekty pożądane, niezdolne do uczestnictwa w sportach wymagających kontaktu fizycznego (...)³⁶.

Wraz z rozwojem brazylijskiej kobiecej piłki nożnej i zdobywaniem kolejnych trofeów przez drużynę narodową zmieniło się w tym kraju podejście do udziału kobiet w tej dyscyplinie. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych pojawiła się idea „Kwiatów na boisku” i przekonanie, że kobieta może zarówno posiadać talent piłkarski, jak i być ładna³⁷. Istnieje przy tym w Brazylii przeświadczenie, że kobiety powinny grać „artystyczny futbol”, nawiązujący do ich „rdzennych wartości” (dodam, że zapewne w odwołaniu zarówno do idei kobiecości, jak i brazylijskiego mulatyzmu)³⁸. W szczególności krytykowane są w Brazylii kobiety, które cechuje styl gry „typowo męski”. Kwestionują bowiem „prawdziwą kobiecość”, która – zdaniem części opinii publicznej – powinna przepajać brazylijską kobiecą piłkę nożną (*futebol feminino*)³⁹.

Podaje się także, że w brazylijskich zespołach piłkarskich kobiet trenerzy wymagają od zawodniczek, aby miały długie włosy – „jeśli chcesz grać w kobiecym zespole musisz wyglądać jak kobieta”⁴⁰. Jedna z brazylijskich piłkarek stwierdziła w tym kontekście:

³⁴ Tamże, s. 84-85.

³⁵ Tamże, s. 81.

³⁶ T.F. Grainey, *Beyond „Bend It Like Beckham”*, s. 145.

³⁷ L.M. da Costa, *Beauty, Effort and Talent*, s. 84.

³⁸ Tamże, s. 87.

³⁹ J. Knijnik, *Femininities and Masculinities in Brazilian Women’s Football*, s. 56.

⁴⁰ Tamże, s. 64.

To jest największe wyzwanie mojego życia: być kobietą i grać w football w takim seksistowskim kraju, jakim jest Brazylia, gdzie boisko należy do mężczyzn (...) Nie chcę wyglądać jak księżniczka⁴¹.

Brazylijskie piłkarki przyjmują w związku z tym jedną z dwóch, wymienionych zresztą już wyżej, strategii. Pierwsza oparta jest na zasadzie „maskarady hiper-kobiecości”, aby ochronić się przed zarzutem jej utraty. Polega ona na „przesadzaniu swoich cech kobiecych” – ubieraniu się w sposób bardzo kobiecy, starannym makijażu i wykorzystywaniu innych wizualnych atrybutów atrakcyjnej kobiecości. Takie kobiety „żyją na obszarze zdominowanym przez mężczyzn (...) ale ciągle starają się być kobietami”⁴². Z kolei, druga grupa kobiet eksponuje swoją męskość zarówno na boisku, jak i poza nim – zarówno jeśli chodzi o sposób zachowania, wygląd oraz stroje. Budują też męską sylwetkę ciała, nie mając z tym żadnego problemu⁴³.

Ikona i symbolem brazylijskiej kobiecej piłki nożnej, a zapewne i główną bohaterką kobiecej historii tej dyscypliny sportu jest Marta Vieira da Silva (nazywana Pelem w spódnicy). W swoich wspomnieniach pisze, że już od wczesnego dzieciństwa grała w piłkę z chłopcami na ulicach swojego miasta. Jak stwierdziła:

Najgorsza była nieustanna walka z uprzedzeniami. Niektórzy chłopcy nie lubili, jak dziewczęta grały w piłkę. Spotykałam się z wieloma inwektywami. Jednak, jednocześnie, nie byłam nigdy wybierana jako ostatnia, gdy wybierano do zespołów i to był dla mnie sygnał⁴⁴.

Z uwagi na niski poziom kobiecej piłki w Brazylii Marta da Silva przeniosła się do Szwecji, do klubu Umeå IK, niedaleko koła podbiegunowego, z którym odnosiła ogromne sukcesy w Szwecji i na arenie międzynarodowej. W roku 2008 zarabiała w tym szwedzkim klubie 187 tysięcy dolarów i była najlepiej opłacaną piłkarką na świecie. W 2009 roku przeniosła się do jednego z klubów Los Angeles, podpisując kontrakt, który przez trzy lata gwarantował jej 500 tysięcy dolarów rocznie. Amerykanka Mia Hamm, jedna z najbardziej znanych tamtejszych piłkarek, stwierdziła na temat Marty da Silva: „Ona była elektryzująca. Umiała poruszać się z piłką tak, że zawodniczki drużyny przeciwnej czuły się, jakby nigdy przedtem nie grały w piłkę nożną”⁴⁵. Bez wątpienia, postać tej piłkarki wpisuje się w ten nurt

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże, s. 65.

⁴³ Tamże, s. 65-66.

⁴⁴ T.F. Graine, *Beyond „Bend It Like Beckham”*, s. 140.

⁴⁵ Tamże, s. 141.

rozważań na temat kobiecej piłki nożnej, który postrzega ją jako płaszczyznę płciowej emancypacji. Symbolicznym faktem jest tutaj jej udział – podczas (męskich) mistrzostw świata w piłce nożnej w roku 2014 – w mającym w Rio de Janeiro wydarzeniu: „Plac piłki nożnej na rzecz równości” (Football for Equality Plaza). W miejscu tym zorganizowano także multimedialną wystawę poświęconą historii kobiecej piłki nożnej, której istotą było przedstawienie roli piłki nożnej jako czynnika zmiany społecznej oraz równości płciowej⁴⁶. W Brazylii uważa się niekiedy, że sukcesy Marty da Silvy na boisku oraz innych sportswomenek w tak bardzo mizoginistycznym kraju, jakim jest Brazylia, mogą – powtórzę raz jeszcze – przynieść zmianę pozycji społecznej kobiet⁴⁷. Jest to oczywiście podejście idealistyczne, niemożliwe do urzeczywistnienia.

Ciekawego przykładu płciowej i społeczno-kulturowej adaptacji piłki nożnej dostarcza Japonia. Rozwój kobiecej piłki nożnej tam wiąże się z problemem ruchliwości społecznej, japońskim modernizmem, płcią kulturową i rynkiem pracy w tym kraju⁴⁸. Zwraca się również uwagę na fakt, że istnienie w Japonii kobiecej ligi piłki nożnej miało wpływ na zmianę ról kobiet i ich większe uczestnictwo w „konkurencyjnych sportach i korporacyjnej kulturze”, szczególnie w kontekście zdobycia przez Nadeshiko Japan (narodowy zespół Japonii) mistrzostwa świata w 2011 roku⁴⁹.

Gregory G. Reck i Bruce Allen Dick piszą nawet, iż sukces piłkarek japońskich w roku 2011 był Japonii bardzo potrzebny – miał miejsce cztery miesiące po tsunami i trzęsieniu ziemi w tym kraju⁵⁰. Zwycięstwo Japoniek w tych mistrzostwach oraz inne sukcesy kobiecej drużyny japońskiej, zdaniem Elise Edwards, „dramatycznie zmieniło społeczność sportową w tym kraju i (...) zmieniło wewnętrzne i międzynarodowe postrzeganie Japońskich kobiet”⁵¹. Warto w tym miejscu dodać, że paradoksalnie *nadeshiko* oznacza kwiat – goździk symbolizujący ideał tradycyjnej kobiety japoń-

⁴⁶ Por. F. Hameed, *Brazil's female „Pele” fights for equality*; 24.06.2014, tekst zamieszczony w Internecie pod adresem: <https://www.linkedin.com/pulse/20140624005922-14124525-brazil-s-female-pele-fights-for-equality>

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ E. Edwards, *The Promises and Possibilities of the Pitch: 1990s Ladies League Soccer Players as Fin-de-siècle Modern Girls*, [w:] *Modern Girls on the Go: Gender, Mobility and Labor in Japan*, red. A. Freedman, L. Miller, C.R. Yano, Stanford 2013, s. 151.

⁴⁹ A. Freedman, L. Miller, C.R. Yano, *You Go Girl! Cultural Meanings of Gender, Mobility, and Labour*, [w:] *Modern Girls on the Go*, s. 1-2.

⁵⁰ G.G. Reck, B.A. Dick, *American Soccer. History, Culture, Class*, Jefferson 2015, s. 43.

⁵¹ E. Edwards, *The Promises and Possibilities*, s. 151.

skiej⁵²; *nadeshiko* uosabia skromność, spokój i uznawanie nadrzędności mężczyzny⁵³. John Horne pisze:

Międzynarodowe sukcesy i znaczenie uzyskane przez (...) sportsmenki japońskie pozostają w ostrym kontraście z „tradycyjnym” wizerunkiem kobiet japońskich, w który wpisane jest podporządkowanie i bezradność⁵⁴.

Należy także wspomnieć, że kiedy w Japonii powstała kobieca liga piłki nożnej (L-league) obowiązywała niepisana zasada, że piłkarka nie może być mężatką. Po wyjściu za mąż musiała zrezygnować z gry w zespole. Uważano, że działalność w zespole pozostaje w sprzeczności z rolą żony i matki⁵⁵.

Obecnie uważa się, że dla kobiet japońskich uprawianie piłki nożnej wiąże się z emancypacją i wolnością: pozwala na wejście w typowo męskie dotychczas sfery oraz otwiera nowe „kulturowe przestrzenie”⁵⁶. Zresztą i same japońskie piłkarki postrzegają siebie jako kobiety „nieprzeciętne”, wykraczające poza standardy. Piłka nożna pozwala na nietradycyjne sposoby ubierania się i zachowania. Mogą one na boisku i poza nim kultywować oraz konstruować swoją indywidualność; Elise Edwards nazywa to „ruchliwością [społeczną] jaźni”⁵⁷. Pozwala im na posiadanie tożsamości niedostępnej dotychczas Japonkom. Stąd, uważają siebie wręcz za „rebeliantki” albo osoby „odmienne”. Przybierają – jakże odrębny od tradycyjnego – piłkarski styl ubierania się, a nawet „piłkarski styl życia”⁵⁸. Uciekają od dyscypliny codziennego życia przez niekonwencjonalny – sprzeczny z tradycyjnym ubiorem japońskim – strój, przybierają manierę zrelaksowania w zachowaniu, podpatrzoną w mediach u zachodnich piłkarskich gwiazd, noszą ekstrawaganckie fryzury⁵⁹.

Z drugiej strony, z uwagi na sukcesy japońskiej kobiecej drużyny narodowej japońskie korporacje zaczęły zakładać własne kobiece drużyny piłkarskie, co miało także tworzyć nowy ich wizerunek⁶⁰. Korporacje finansują kobiece zespoły piłkarskie po to, aby wpisać się w pozytywny klimat panu-

⁵² G.G. Reck, B.A. Dick, *American Soccer*, s. 43.

⁵³ R. Kietlinski, *Japanese Women and Sport. Beyond Baseball and Sumo*, London 2011, s. 18.

⁵⁴ J. Horne, *Globalizing Sport Studies Series Wditor's Preface*, [w:] R. Kietlinski, *Japanese Women and Sport*, s. XVII.

⁵⁵ E. Edwards, *The Promises and Possibilities*, s. 160.

⁵⁶ Tamże, s. 154.

⁵⁷ Tamże, s. 155.

⁵⁸ Na temat problemów związanych z emancypacją kobiety japońskiej por. A. Gromkowska-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki dostępu*, Kraków 2011, s. 195-206.

⁵⁹ Tamże, s. 154.

⁶⁰ Tamże, s. 157-158.

jący wokół piłki nożnej na arenie międzynarodowej, co może pozytywnie wpłynąć na ich konkurencyjność w globalnym biznesie – również poprzez sprawianie wrażenia odejścia od mizoginistycznej i zdominowanej przez mężczyzn kultury japońskiej⁶¹. Jednak i w tym kraju ostatecznie piłka nożna – zarówno na boisku, jak i w mass mediach oraz świadomości społecznej – jest ostatecznie zdominowana przez mężczyzn, jest dla mężczyzn.

Bardzo ciekawa recepcja piłki nożnej istnieje w Chinach. Oto w roku 1924 Sheng Kunnan, pracująca w Linagjiang Women's Physical Education Institute, przetłumaczyła na chiński z angielskiego książkę: *The Rules of Women's Football* i uczyła dziewczęta tej dyscypliny sportu. Spotkało się to z poparciem dyrektorki szkoły Lu Lihua, która uważała uczestnictwo kobiet w piłce nożnej za instrument emancypacji kobiet. Ponieważ nie było wówczas innych zespołów kobiecych, dziewczęta grały przeciwko mężczyznom⁶². Za datę początkową chińskiej powojennej piłki nożnej kobiet przyjmuje się rok 1979, kiedy to w mieście Xi'a powstały dwie drużyny kobiece w dwóch szkołach średnich⁶³. W 1982 roku chińskie ministerstwo sportu zorganizowało pierwsze rozgrywki na poziomie narodowym w Pekinie, w których udział wzięło 10 zespołów⁶⁴.

Lata 1986-1999 to złoty okres chińskiej reprezentacji piłkarskiej kobiet – piłkarki zdobywały wówczas liczne trofea, w kraju o piłkarkach grających w zespole narodowym mówiono z dumą „żelazne róże”⁶⁵. Alternatywnie najlepsze piłkarki nazywane były „wspaniałymi różami”⁶⁶. Jak piszą Fan Hong i J.A. Mangan, „Na poziomie rozgrywek międzynarodowych, w latach 1979-2002 (...) reprezentacja piłkarska kobiet polepszała wizerunek Chin, a męska – wręcz przeciwnie”⁶⁷. W mistrzostwach świata w 1999 roku chińskie piłkarki przegrały w finale w rzutach karnych z Amerykankami, a ich koledzy w mistrzostwach świata w 2002 nie zdobyli ani jednego gola (tracąc dziewięć): „Męska piłka była jedynie źródłem upokorzeń dla Chin, podczas gdy kobieca – źródłem dumy”⁶⁸. Piłkarki kwestionowały stereotypy doty-

⁶¹ Tamże, s. 163.

⁶² F. Hong, J.A. Mangan, *Will the Iron Roses Bloom Forever? Women's Football in China: Changes and Challenges*, [w:] *Soccer, Women, Sexual Liberation: Kicking off a New Era*, red. F. Hong, J.A. Mangan, London 2004.

⁶³ Tamże, s. 49.

⁶⁴ Tamże, s. 50.

⁶⁵ Tamże, s. 47.

⁶⁶ D. Jinxia, J. Mangan, *Ascending then Descending. Women's Soccer in Modern China*, *Soccer and Society*, 2002, 3, 2, s. 1-2.

⁶⁷ F. Hong, J.A. Mangan, *Will the Iron Roses Bloom Forever?* s. 53.

⁶⁸ Tamże, s. 54.

czące kobiecości, były symbolem równości płciowej, a Sun Wen, kapitan drużyny narodowej, stała się dla Chińczyków obu płci ikoną⁶⁹. Reprezentantki narodowej piłkarskiej drużyny Chin uznane zostały za narodowe bohaterki⁷⁰.

Obecnie zainteresowanie chińską piłką nożną kobiet jest jednak nieporównywalnie mniejsze niż męską. Wydaje się, że potencjał emancypacyjny odnoszący się do zwiększenia zakresu równości płciowej w tym kraju został wyczerpany.

Z kolei, w Stanach Zjednoczonych status kobiecej piłki nożnej jest znacznie wyższy niż w innych krajach i wyższy niż męskiej piłki nożnej, a najlepsze piłkarki są znacznie bardziej rozpoznawalne niż najlepsi piłkarze⁷¹. W kraju tym piłka nożna nie stała się częścią męskiej „hegemonicznej kultury sportowej” (dodam od siebie – może dlatego, iż w jej ramach nie znajduje się piłka nożna, o czym już wspominałem). Kobiety amerykańskie – gwiazdy piłki nożnej są znacznie bardziej znane niż najlepsi piłkarze; można to odnieść do takich postaci, jak Judy Fouady, Mia Hamm, Brandy Chastain – wielkich gwiazd kobiecej piłki nożnej w Stanach Zjednoczonych⁷². Członkini zespołu, który w roku 1999 zdobył mistrzostwo świata natychmiast stały się, przynajmniej na kilka tygodni, „gwiazdami”, „znanymi w całym społeczeństwie postaciami sportu i bohaterkami, modelami ról dla milionów młodych Amerykanek”. Ich wizerunek był wykorzystywany w wielu reklamach⁷³. Taka sytuacja związana jest więc przede wszystkim z sukcesami amerykańskiej kobiecej drużyny narodowej. Twierdzi się nawet niekiedy, z czym trudno się zgodzić, że „kobieca piłka nożna stała się integralną częścią kultury amerykańskiego sportu”⁷⁴. Zapewne jednak zasadne jest twierdzenie, że zdobycie mistrzostwa świata przez amerykańską kobiecą drużynę narodową w roku 1999 (i następne jej sukcesy) stworzyły dla kobiecej piłki nożnej w tym kraju niewielką „kulturową niszę”⁷⁵. Uważa się, że kobiece sporty zespołowe uczyniły bardzo wiele na rzecz emancypacji kobiet w USA i są one tam zupełnie inaczej postrzegane niż w innych krajach. Jak stwierdziła Judy Fouady, pomocnik reprezentacji Stanów Zjednoczonych:

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ D. Jinxia, J. Mangan, *Ascending then Descending*, s. 1-2.

⁷¹ A.S. Markovits, S.L. Hellerman, *Women's Soccer in the United States: Yet Another American „Exceptionalism”*, [w:] *Soccer, Women, Sexual Liberation*, s. 14.

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże, s. 23.

⁷⁴ Tamże, s. 24.

⁷⁵ Tamże, s. 21.

Dziewczęta są zachęcane [do gry]. Jednak gdy jedziemy za granicę, to okazuje się, że ta dyscyplina jest uważana wyłącznie za część męskiego świata. Kobieta grająca w piłkę jest postrzegana za dziwadło⁷⁶.

W Stanach Zjednoczonych jest inaczej niż w innych krajach świata, ale może właśnie dlatego, że piłka nożna – pozostająca w opozycji do amerykańskiego footballu – uważana jest tam wręcz za kobiecy sport, nadający się właśnie dla kobiet.

Warto w tym miejscu podjąć – sygnalizowany na początku – problem związany z porównywaniem poziomu kobiecej i męskiej piłki nożnej. Przytoczę w tym miejscu uwagi, jakie sformułował Jonny Hjelm:

Kompetencje piłkarskie jednostek mogą być podzielone na trzy części składowe: piłkarska technika, percepcja gry [tego, co dzieje się na boisku] i fizyczność. Ta ostatnia włącza szybkość, odporność, siłę i zwinność. Technika jest definiowana jako zdolność do kontrolowania piłki (...) Moim zdaniem, nie istnieją biologiczne różnice między mężczyznami a kobietami w sferze techniki i percepcji gry. Przy takim samym treningu od dzieciństwa (...) najlepsi mężczyźni i najlepsze kobiety mogą być w tej sferze równi. Statystyczna dystrybucja talentu dla obu płci zapewne jest tutaj jednakowa. Natomiast jeśli chodzi o fizyczność, to sytuacja jest odmienna – z uwagi na różnice biologiczne. W przypadku takiego samego treningu najlepsi mężczyźni będą silniejsi i szybsi niż najlepsze kobiety. Jednakże ponieważ ta teza ma głównie charakter statystyczny (...), to można założyć, że najszybsze i najsilniejsze kobiety będą szybsze i silniejsze niż większość mężczyzn⁷⁷.

Powyższe założenia nie mają jednak znaczenia dla społecznej percepcji kobiecej piłki nożnej – jej męska odmiana uważana jest za bardziej atrakcyjną, a kobieca – znacznie mniej. I to niezależnie od jej poziomu, który niekiedy jest bardzo wysoki, dorównujący wręcz męskiemu.

Podane wyżej fragmentaryczne przykłady dobrze ilustrują problemy i paradoksy relacji płciowych w ramach piłki nożnej. Z jednej więc strony, kobiecą piłkę nożną można uznać za formę emancypacji tej płci. Z drugiej strony, prymat mężczyzn w jej ramach jest niezaprzeczalny, wpisuje się bowiem w nadal dominującą w większości krajów koncepcję męskości, a zainteresowanie nią skupia uwagę głównie mężczyzn. Kobieca piłka nożna znajduje się na marginesie zainteresowania zarówno kibiców, jak i mass mediów. I nie wydaje się, aby w najbliższym okresie sytuacja ta mogła się zmienić.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ J. Hjelm, *The bad female football player*, s. 147.

BIBLIOGRAFIA

- Allison R., *Who Sells Women's Soccer?* [w:] *Contexts. Understanding People in the Social Worlds*, 5 June 2015: <http://contexts.org/blog/what-sells-womens-soccer/>
- Cox B., Thompson S., *Facing the Bogey: Women, Football and Sexuality*, *Football Studies*, 2001, 4, 2: <http://library.la84.org/SportsLibrary/FootballStudies/2001/FS0402d.pdf>
- da Costa L.M., *Beauty, Effort and Talent: A Brief History of Brazilian Women's Soccer*, [w:] *Soccer in Brazil*, red. M. Curi, Abingdon 2015.
- Edwards E., *The Promises and Possibilities of the Pitch: 1990s Ladies League Soccer Players as Fin-de-siècle Modern Girls*, [w:] *Modern Girls on the Go: Gender, Mobility and Labor in Japan*, red. A. Freedman, L. Miller, C.R. Yano, Stanford 2013.
- Fasting K., *Small Country – Big Results: Women's Football in Norway*, *Soccer and Society*, 2003, 2-3.
- Freedman A., Miller L., Yano C.R., *You Go Girl! Cultural Meanings of Gender, Mobility, and Labour*, [w:] *Modern Girls on the Go: Gender, Mobility and Labor in Japan*, red. A. Freedman, L. Miller, C.R. Yano, Stanford 2013.
- Grainey T.F., *Beyond „Bend It Like Beckham”: The Global Phenomenon of Women's Soccer*, Lincoln 2012.
- Gromkowska-Melosik A., *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki dostępu*, Kraków 2011.
- Hameed F., *Brazil's female „Pele” fights for equality*; 24.06.2014: <https://www.linkedin.com/pulse/20140624005922-14124525-brazil-s-female-pele-fights-for-equality>
- Hjelm J., *The bad female football player: women's football in Sweden*, *Soccer and Society*, 2011, 12, 2.
- Hong F., Mangan J.A., *Will the Iron Roses Bloom Forever? Women's Football in China: Changes and Challenges*, [w:] *Soccer, Women, Sexual Liberation: Kicking off a New Era*, red. F. Hong, J.A. Mangan, London 2004.
- Horne J., *Globalizing Sport Studies Series Wditor's Preface*, [w:] R. Kietlinski, *Japanese Women and Sport. Beyond Baseball and Sumo*, London 2011.
- <http://awfulannouncing.com/2015/fifa-com-article-on-alex-morgans-looks-is-problematic-but-because-of-the-outlet.html>
- <https://blogs.longwood.edu/lesliebretz/2015/04/13/3-different-ways-women-soccer-players-are-portayed-in-the-media/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=IME3cj1RVF8>
- Jinxia D., Mangan J., *Ascending then Descending. Women's Soccer in Modern China*, *Soccer and Society*, 2002, 3, 2.
- Kietlinski R., *Japanese Women and Sport. Beyond Baseball and Sumo*, London 2011.
- Kjær J.B., Agergaard S., *Understanding Women's Professional Soccer. The Case of Denmark and Sweden*, *Soccer and Society*, 2013, 14, 6.
- Knijnik J., *Femininities and Masculinities in Brazilian Women's Football: Resistance and Compliance*, *Journal of International Women's Studies*, 2015, 16, 3.
- Krane V., *We Can be Athletic and Feminine, But Do We Want To? Challenging Hegemonic Femininity in Women's Sport*, *QUEST*, 2001, 51.
- Markovits A.S., Helleman S.L., *Women's Soccer in the United States: Yet Another American „Exceptionalism”*, [w:] *Soccer, Women, Sexual Liberation: Kicking off a New Era*, red. F. Hong, J.A. Mangan, London 2004.

- McCormack C., Walseth K., *Combining Elite Women's Soccer and Education. Norway and NCAA, Soccer and Society*, 2013, 14, 6.
- Moreira R.P., *Marta past Messi: (re)definitions of gender and masculinity, patriarchal structures and female agency in international soccer*, *Soccer and Society*, 2014, 15, 4.
- Pfister G., *The future of football is female!? On the past and present of women's football in Germany*, [w:] *German football: history, culture, society*, red. A. Tomlinson, Ch. Young, London 2006.
- Pieper L., *The Beleaguered History of the Women's World Cup*, [w:] *Sport in American History*, 2.07.2015: <https://ussporthistory.com/2015/07/02/the-beleaguered-history-of-the-womens-world-cup/>
- Portrayal of Players: *Abby Wambach vs. Alex Morgan*, [w:] *Soccer Politics. A Discussion Forum about the Power of the Global Game*: <https://sites.duke.edu/wcwp/world-cup-guides/world-cup-2015-guide/media-coverage-of-the-2015-world-cup/sexism-in-the-media/portrayal-of-players-abby-wambach-vs-alex-morgan/>
- Reck G.G., Dick B.A., *American Soccer. History, Culture, Class*, Jefferson 2015.
- Russel D., *Associating with Football. Social Identity in England 1863-1998*, [w:] *Football Cultures and Identities*, red. G. Armstrong, R. Giulianotti, London 1999.
- Taft J.K., *Girl Power Politics: Pop-culture Barriers and Organizational Resistance*, [w:] *All About Girls. Culture, Power, and Identity*, red. A. Harris, New York 2004.